

Słowo wstępne

Diagnoza jest istotną częścią empirycznych procesów badawczych w naukach społecznych, a także niezbywalnym elementem praktyki. Praktyki nie tylko tych nauk, lecz przede wszystkim medycyny i – coraz częściej – techniki. Może trudno byłoby utrzymać tezę, że procesy diagnostyczne są wszechobecne, niemniej z pewnością stanowią część naszej codzienności.

Tym samym, względna popularność diagnozy w pełni uzasadnia zainteresowanie nią. Ale nie tylko zainteresowanie, lecz także pogłębianie i poszerzanie wiedzy na temat procesów diagnozowania. Dobry przegląd wspomnianych zagadnień stanowi niniejsza naukowa monografia. Łączy ona poziomy: teoretyczny, empiryczny oraz praktyczny i dlatego jest propozycją unikatową w skali kraju. Zgromadzenie „pod jednym dachem” tylu znakomitych specjalistów w tym przedmiocie potwierdza rangę zagadnienia oraz jego transdyscyplinarną obecność i oddziaływanie.

Rzeczywiście, rezydowanie diagnozy, czy to jako etapu badań empirycznych, czy też jako specyficznego typu empirycznego pomiaru, wreszcie jako sfery praktycznej działalności, uzasadnia w pełni podejmowanie na nowo klasycznych myśli, rewizję dotychczasowych modeli postępowania, każe również powracać do jej miejsca i roli w obrębie poszczególnych dyscyplin. Jak stwierdził w słynnej ongiś książce australijski patolog William Ian Beardmore Beveridge (1960: 81): „Zasadniczą chyba cechą wytrawnego myślenia jest niewyciąganie pochopnych wniosków bez dostatecznych dowodów, do czego skłonny jest nowicjusz”.

Można by więc skonstatować, że taką właśnie zasadniczą cechą postępowania diagnostycznego jest pogłębiona analiza, która wikła nie tylko formalne wykształcenie, lecz także wiedzę, indywidualne wyszkolenie, doświadczenie oraz intuicję. A ponieważ ze źródłosłowa diagnozy oraz jej definicji wynika, że wiąże się ona z oceną, to podkreślenie doświadczenia staje się wręcz koniecznym elementem dyskusji na temat jej miejsca i roli we współczesnych procesach poznania naukowego oraz praktyki społecznej.

Wspomniany już Beveridge przywołuje również słowa innego słynnego patologa Theobalda Smitha, który opowiadał się za krytycznym podejściem do badania naukowego w ogóle: „Badanie naukowe to stan umysłu wymagający ciągłego kontrolowania doktryn i pewników, na których opierają się aktualna wiedza i działanie, jest przeto poddawaniem krytyce tego, co jest powszechnie uznawane”. Trzeba przyznać, że mimo upływu lat teza ta nie tyle nie straciła na swej sile i przenikliwości, ile nawet zyskała. Stan współczesnej wiedzy jest bowiem wciąż aktualizowany przez odkrycia wielkiej i nieco mniejszej rangi. Zakres i zasięg wiedzy, wraz z jej praktycznymi zastosowaniami stale się poszerza, co wymaga krytycznej postawy w stopniu, jakiego przypuszczalnie powoływani badacze nie przewidywali. A ponieważ weryfikacja lub falsyfikacja wiedzy w obrębie nauk przyrodniczych, poza tym, że jest w ogóle możliwa, dokonuje się niejako w systemie ciągłym, a konformacja i dyskonfirmacja wiedzy lub jedynie jej fragmentów w naukach społecznych przebiega opornie i jest raczej procesem długotrwałym, to znaczenie diagnozy wzrasta.

Nie bez znaczenia jest tu także powód w postaci obiegowych diagnoz, które stają się coraz bardziej powszechne i – by tak rzecz – oczywiste we współczesnym świecie. Dotyczą już prawie wszystkich aspektów życia społecznego, grup, jednostek oraz wszelkich możliwych aktywności i zachowań. Oferowane są na łamach popularnych czasopism, portali i pozbawione tego wszystkiego, o czym mowa w niniejszej książce: wiedzy, doświadczenia, a zwłaszcza odpowiedzialności. A o tym, jak złożony jest to proces nie trzeba przekonywać nikogo, kto zetknął się z nim bezpośrednio.

Potoczny charakter oraz społeczna presja w zakresie wszechwiedzy obywatelskiej, rozdyktowanie, pustosłowie, a z drugiej strony gnuśność i asekuracja czynią z diagnozy (często w bardzo ważnej sprawie) rodzaj występu estradowego. Taki stan rzeczy sprzyja „wystrzałowości” (podawaniu prostych spraw w górnolotnej formie, często z wykorzystaniem neologizmów), poszukiwaniu wciąż nowych zjawisk, procesów, kategorii ich opisu, traktowania rzeczywistości jako rzeczywistości *in statu nascendi*. Znika tedy potrzeba analizy w kategoriach stałości i niezmienności. Jak mógłby powiedzieć fizyk: jest ruch, ale nie ma postępu.

Na tym tle niniejsza książka jest propozycją poważnej debaty na temat miejsca i roli diagnozy w ujmowaniu jednostkowych oraz społecznych zjawisk i procesów. Obecne są w niej analizy, koncepcje i pomysły teoretyczne, które, jak wierzymy, staną się obiecującym punktem wyjścia dla dalszych rozważań teoretyków, empiryków i praktyków.

Monografię otwiera tekst autorstwa Sławomira Banaszaka, stanowiący ogólne wprowadzenie do wiedzy na temat istoty i cech diagnozy w odniesieniu do typów badań empirycznych, realizowanych na kanwie nauk społecz-

nych. Autor podejmuje rozważania – czy rozpoznanie, wraz z oceną aktualnego stanu rzeczy, stanowi etap każdego planu badawczego, czy jest jedynie specyficznym typem badania. W obrębie podjętej problematyki stawia nacisk na oceny, które diagnoza angażuje oraz na cechy diagnostyczne. W sposób szczególny akcentuje również edukacyjne zastosowania tego procesu. Zwraca uwagę na współczesne, szerokie znaczenie diagnostyki, ujmowane nie tylko z perspektywy działania praktycznego (np. w obrębie medycyny). Trafnie zauważa, że nauki społeczne włączyły diagnozowanie do typologii badań empirycznych, zarówno o celu praktycznym jak i poznawczym.

Rozdział autorstwa Stanisława Kowalika porusza zagadnienie diagnozy psychologicznej i jej odmian: scjentystycznej oraz humanistycznej. Opracowanie stanowi podsumowanie podejścia stojącego w opozycji wobec powszechnego założenia, iż zgoda badaczy na określone rozwiązanie musi oznaczać jego poprawność. Autor niezwykle trafnie, syntetycznie i wyczerpująco analizuje realizację klasycznej diagnozy scjentystycznej, zwracając uwagę na liczne niedoskonałości i zagrożenia, wynikające z braku elastycznego podejścia i bezkrytyczne jej zawierzenie, które towarzyszy niektórym diagnostom. Zwraca również szczególną uwagę na ważne kryterium obiektywności badania diagnostycznego, zaznaczając, że im bardziej będą przestrzegane standardy badania naukowego w przeprowadzonych diagnozach, tym uzyskiwania jest większą zgodność jej wyników, niezależnie od subiektywnych czynników właściwych każdemu diagnoście.

Następnie Zbigniew Woźniak w swoim artykule omawia zagadnienie relacji postprawdy i diagnozy społecznej, równocześnie wskazując zagrożenia, jakie rodzi kłamstwo przeciwstawione naukowym analizom o charakterze diagnostyczno-ekspertalnym. Autor zwraca szczególną uwagę na podejmowane w różnych krajach sposoby rugowania kłamstwa mediów, zwłaszcza z przestrzeni internetowej. Tekst stanowi interesujące naukowe opracowanie poświęcone krytyce erozji wiedzy opartej na prawdzie, w rozumieniu pozytywistycznym uprawiania nauki i diagnozy społecznej. W sposób szczególny Woźniak dokonuje połączenia omawianych treści z kontekstem przemian kultury współczesnej. Autor proponuje również sposoby radzenia sobie z „postprawdą” w Internecie, zwracając tym samym uwagę na ważne wyzwanie dla współczesnego społeczeństwa, również w kontekście stosowanych diagnoz.

Tekst autorstwa Anety Krzewińskiej i Agnieszki Kretek-Kamińskiej szczegółowo prezentuje jedną z technik deliberacyjnych (tzw. rozmowa w kawiarce) jako efektywne narzędzie diagnozy. Autorki podejmują skuteczną próbę ukazania filozofię tego sposobu badania. Artykuł wyczerpująco przedstawia możliwości, jak również ograniczenia w stosowaniu technik deliberacyjnych (czyli dyskusji grupowych opartych na deliberacji) jako narzędzi diagnostycznych. Fundament podjętych rozważań stanowią wyniki bada-

nia ewaluacyjnego przeprowadzonego wśród studentów, w którym zastosowano jedną z technik deliberacyjnych – rozmowy w kawiarce. Autorki prezentują również liczne implikacje praktyczne służące wykorzystaniu omawianej techniki deliberacyjnej w procedurze badań ewaluacyjnych i diagnostycznych.

Z kolei Tomasz Juńczyk zaproponował przeglądowy tekst, dotyczący sposobów diagnozy inteligencji. W swoim artykule nawiązuje do nowatorskiej koncepcji Carol Dweck, która zakłada, że kluczowym czynnikiem warunkującym osiągnięcia edukacyjne ucznia nie jest inteligencja, lecz przekonania dziecka dotyczące jej natury. W sposób syntetyczny i wyczerpujący autor analizuje założenia wspomnianej koncepcji, jak również trafnie osadza je w kontekście praktycznego zastosowania procesu diagnozy, posiłkując się również licznymi doniesieniami badawczymi. Istotną inspirację stanowi również omówione narzędzie edukacyjne BRAINOLOGY, które zakłada propagowanie wiedzy na temat neuroplastyczności mózgu, a w konsekwencji ukształtowanie i upowszechnienie przekonań o rozwojowym charakterze inteligencji.

Celem artykułu autorstwa Sławomira Pasikowskiego jest ukazanie problematyki skal szacunkowych i zagrożenia, jakie dla trafności pomiaru niesie ich nieadekwatny dobór. Autor szczególny nacisk kładzie na bipolarne skale szacunkowe, w tym kontrowersje, jakie wiążą się ze znaczeniem środkowej wartości skali. Tekst stanowi kompetentne opracowanie w obrębie statystyki stosowanej, zawiera również nowatorskie spostrzeżenia dotyczące trudności czy wręcz niemożności uchwycenia ambiwalentnych postaw osób badanych. Autor w sposób niezwykle umiejętny i fachowy prezentuje także wybrane aspekty skal szacunkowych w ważnych okolicznościach podnoszenia jakości pomiaru.

Rozdział autorstwa Adama Czabańskiego dotyczy problemu diagnozy społecznej dokonywanej po samobójstwie ucznia w szkole. Artykuł opisuje oznaki zagrożenia zachowaniami samobójczymi wśród młodzieży, co stanowi często punkt wyjścia diagnozy społecznej. W tekście zaprezentowano także własną propozycję algorytmu postępowania personelu szkoły po samobójstwie ucznia i wskazano na elementy diagnozy społecznej, które mają w takiej sytuacji zastosowanie – stanowi to szczególnie walor niniejszego opracowania. Tekst ma wysoką wartość i użyteczność praktyczną, z uwagi na bogate doświadczenie naukowe i empiryczne autora w obrębie prezentowanej tematyki.

Rozdział autorstwa Włodzimierza Piątkowskiego i Patrycji Zalewskiej porusza ważny temat dotyczący zjawiska niemedycznego leczenia oraz laickiego diagnozowania stanu zdrowia. Warto podkreślić, iż problematyka diagnozy medycznej uznawana jest za swego rodzaju klasykę, dotyczącą zagadnienia diagnozy z perspektywy ogólnej. Autorzy dokonują interesującego

przeglądu niekonwencjonalnych źródeł leczenia, podejmując równocześnie próbę nakreślenia motywacji jednostek do jej stosowania. Trafnie konfrontują również owe zagadnienie z dorobkiem medycyny opartej na dowodach. W sposób wysoce kompetentny omawiają problematykę procesu diagnozy w medycynie i laickich sposobów rozpoznawania chorób, silnie osadzając ją również w kontekście praktycznym.

W tekście autorstwa Justyny Śmietańskiej podjęto z kolei zagadnienie złożoności procesu diagnostycznego, realizowanego w poradnictwie psychologiczno-pedagogicznym. Cel artykułu stanowi zarówno analiza tego procesu, identyfikacja jego szczegółowych czynników, jak też wskazanie szans i zagrożeń, które w tym procesie występują – fundament rozważań stanowi kilkuletnia praktyka autorki jako specjalisty publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej. Akcent położono także na konieczność stosowania zasady interdyscyplinarności, podkreślając płynące z tego korzyści. Przedstawiono główne komponenty diagnostyczne i stosowane metody specjalistycznej diagnozy psychologiczno-pedagogicznej. Podjęto również rozważania dotyczące postawy nowoczesnego diagnosty oraz diagnozy wrażliwej kulturowo. Wreszcie, ukazano znaczenie i wartość współpracy przebiegającej na linii poradnia – inne placówki edukacyjne.

Rozdział autorstwa Jolanty Twardowskiej-Rajewskiej porusza niezwykle istotną tematykę swego rodzaju przesuwania granicy dotychczasowych możliwości zarówno w diagnostyce jak i terapii – ten typ diagnostyki oraz terapii nosi miano uporczywych i są oceniane jako etycznie naganne. W tekście poruszono etyczne i prawne aspekty zawodu lekarza w sytuacjach trudnych, omówiono dokumenty dotyczące praw pacjentów (m.in. prawo do wyrażania zgody na badania i leczenie, prawo do prawdy, do odmowy leczenia) i udziału rodziny w podejmowaniu decyzji, związanych z końcem życia chorego. Rozdział stanowi niezwykle istotne źródło wiedzy, bazującej zarówno na doniesieniach z badań naukowych, jak również wieloletniego doświadczenia autorki, dotyczącego diagnozowania w praktyce geriatrycznej.

Robert Bartel proponuje z kolei pogłębione studium metodologiczne dotyczące wizualnych aspektów diagnozy wykorzystywanej w arteterapii. Tekst został wzbogacony o sugestywne, interesujące materiały ilustracyjne. Autor łączy wiele kompetencji naukowych i artystycznych, ukazując oryginalne sposoby diagnozowania w zakresie omawianej tematyki. W sposób szczegółowy i kompetentny opisuje tę interesującą formułę diagnozy, oscylującej na pograniczu nauki i sztuki. Wskazuje istotę znaków i symboli, równocześnie podkreślając ich rolę w stawianiu właściwej diagnozy, porusza problematykę świadomości i samoświadomości dotyczących kodu werbalnego i wizualnego, jak również wskazuje znaczenie poznawczego spojrzenia na świadomość i emocje. Wreszcie, umiejętnie i rzetelnie omawia interesujące zagadnienie

interpretacji i diagnozy w terapii realizowanej poprzez sztukę, osadzając prezentowane zagadnienie w szerokim kontekście praktycznym.

Tatiana Busygina-Wojtas w swoim artykule przedstawia propozycję metody diagnostycznej, możliwej do zastosowania w terapii rodzinnej w przypadku par mieszanych kulturowo. Fundament proponowanej metody stanowi pojęcie kompetencji etnokomunikacyjnej partnerów oraz potencjału etnokomunikacyjnego pary. Autorka podkreśla konieczność opracowania odrębnej metody z uwagi na specyfikę procesów interakcji, które zachodzą w uczuciowym związku międzykulturowym, kompetentnie omawiając towarzyszące takiej sytuacji wyzwania. Zwraca również uwagę na zjawisko marginalizacji zagadnienia par mieszanych w praktyce terapeutycznej. Artykuł stanowi więc szczegółowe opracowanie dotyczące etnokomunikacyjnej metody diagnostycznej, zawierające kompleksowy model opisujący i definiujący to zagadnienie.

Celem artykułu autorstwa Kamili Potockiej-Pirosz jest zwrócenie uwagi na potrzebę diagnozy i terapii logopedycznej osób z chorobą Alzheimera (chA). Autorka omawia specyfikę schorzenia, wskazując na ważny aspekt praktyczny, dotyczący umiejętnego rozpoznania zaistniałych zaburzeń językowych, co pozwala na dłuższe utrzymanie sprawności komunikacyjnych i kompensację tych już utraconych. W tekście przedstawiono narzędzia diagnostyczne, które mogą być w całości lub częściowo wykorzystane w ocenie dysfunkcji mowy i języka (np. *Krótką skalą oceny stanu psychicznego (MMSE)*, *Montrealaska Skala Oceny Funkcji Poznawczych (MoCA)*, *Skala funkcjonowania poznawczego (ACE III)*, *Skala Oceny Dynamiki Afazji (SODA)*, *Zachodnia Bateria do Diagnozy Afazji (WAB)*, *Test afazji z Aachen (AAB)* i inne). Autorka przedstawia również propozycje własnych narzędzi diagnostycznych: krótki test do oceny zaburzeń aktualizacji nazwy oraz ankietę dla rodzin/opiekunów osób z chA.

Monografię zamyka tekst autorstwa Agnieszki Nymś-Górnej, dotyczący problematyki diagnozy penitencjarnej w kontekście resocjalizacji. Tekst stanowi teoretyczne i przeglądowe opracowanie, które sygnalizuje, iż w warunkach izolacji penitencjarnej diagnoza ma kluczowe znaczenie dla możliwości zaprojektowania właściwych oddziaływań z osadzonym. Artykuł rozpoczyna się od rozważań definicyjnych. Następnie autorka wskazuje kluczowe elementy diagnozy oraz indywidualnych programów oddziaływań. Wreszcie, rzetelnie i umiejętnie przedstawia również dylematy towarzyszące diagnostom. Tło dla podjętych rozważań stanowią doniesienia ze źródeł naukowych, trafnie dobranej literatury oraz doświadczeń praktycznych.

Sławomir Banaszak, Justyna Śmietañska